

Rola „drobnych” gospodarstw mlecznych w paradygmacie zrównoważonego rozwoju

The role of “small” dairy farms in the paradigm of sustainable development

Andrzej Parzonko

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Sektor mleczarski w polskiej gospodarce odgrywa ważną rolę, jednak siła ekonomiczna podmiotów w nim funkcjonujących jest stosunkowo mała, szczególnie na tle państw zachodnioeuropejskich. Celem opracowania było przedstawienie głównych problemów związanych z funkcjonowaniem i zdolnościami rozwojowymi polskich rodzinnych gospodarstw mlecznych w kontekście proponowanej wizji wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej (UE) opartej na koncepcji zrównoważonego rozwoju. Szczególną uwagę zwrócono na potencjalne kierunki zmian w „drobnych” gospodarstwach zajmujących się chowem krów mlecznych w Polsce w powiązaniu z oceną proponowanych (wdrażanych) programów stymulujących zachodzące procesy. Jak wynika z przeprowadzonych analiz, w poszczególnych krajach UE występują duże różnice w poziomie rozwoju sektora mleczarskiego. W Słowacji na przykład przeciętnie w roku kwotowym 2014/2015 z gospodarstwa sprzedawano 1659,2 ton mleka, a w Rumunii zaledwie 13,6 ton. Taki stan utrudnia realizację jednolitej polityki rolnej UE, a przyjęta koncepcja głębszej jej liberalizacji sprzyja państwom lepiej rozwiniętym z silniejszymi ekonomicznie podmiotami. Rozważania modelowe przeprowadzone na gospodarstwie utrzymującym 15 krów w roku wyjściowym potwierdzają, że kierując się dochodem ogólnym rodziny, rolnicy mają małe motywacje do zwiększania skali produkcji mleka. W żadnym z przyjętych wariantów nie jest proponowane rozwiązanie polegające na zwiększeniu pogłowia krów mlecznych i wprowadzeniu na grunty orne roślin paszowych (np. kukurydzy na kiszonce).

Słowa kluczowe: drobne gospodarstwa mleczne • zrównoważony rozwój • polityka rolna • modele rozwoju

Artykuł przygotowany w ramach projektu NCN pt. Teoretyczne koncepcje rozwoju „drobnych” gospodarstw rolniczych w Polsce z oceną skutków ekonomicznych, środowiskowych i społecznych.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Dr hab. Andrzej Parzonko, Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw, Wydział Nauk Ekonomicznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, bl. VII, 02-787 Warszawa; e-mail: andrzej_parzonko@sggw.pl

Abstract. The dairy sector in the Polish economy plays an important role but the economic power of farms is relatively small, especially compared to western European countries. The aim of the study was to present the main problems related to the functioning of Polish family dairy farms in the context of the realized vision of the EU common agricultural policy. Particular attention has been paid to the potential trends in the “small” farms involved in the production of milk in Poland in connection with the assessment of the proposed (implemented) programs that stimulate the processes. As evident from the analyzes in the EU countries there are large differences in the level of development of the dairy sector. Eg. In Slovakia, with the average farm in the quota year 2014/2015 was sold 1,659.2 tonnes of milk, and in Romania, 13.6 tonnes of milk. This condition hampers the implementation of the uniform agricultural policy of the EU and adopted the concept of deeper liberalization favors the more developed countries with stronger economically farms. The observations on the model farm having 15 cows in the initial year confirm that following the general income families, farmers have little motivation to increase milk production. In none of the adopted variants are not the solutions proposed for increasing the herd of dairy cows and cultivation of fodder (eg. Corn silage).

Keywords: small dairy farms • sustainable development • agricultural policy • development models

Wstęp

Jak wynika z wielu prowadzonych badań, czysta koncepcja ekonomii neoklasycznej nie pasuje do podmiotów funkcjonujących w branży rolniczej – potrzeba czegoś więcej. Zegar podkreśla, że: „Industrialny model rolnictwa (oparty na założeniach ekonomii neoklasycznej – przypis autora), dominujący w krajach wysoko rozwiniętych zaczął tracić atrakcyjność (...). Ujmując syntetycznie, okazało się, że model ten jest nieefektywny, ponieważ z jednej strony potrzebuje zbyt wiele nakładów pochodzenia przemysłowego, z drugiej zaś – powoduje zbyt wiele niepożądanych efektów zewnętrznych. (...). Nowy model powinien równoważyć wymagania w zakresie konkurencyjności i spójności, nowoczesności i solidarności oraz pomiędzy społeczeństwem a interesem lokalnym” (2012, s. 45). Koncepcją, która zaczęła dominować w określaniu pożądanego kierunku zmian w rolnictwie, stała się **ekonomia zrównoważonego rozwoju**. Według Rogalla: „problematyka ekonomii zrównoważonego rozwoju koncentruje się wokół pytań, w jaki sposób można uzyskać wystarczające standardy ekonomiczne, społeczno-kulturowe i ekologiczne w granicach tolerancji natury i jak należy realizować zasadę sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej. Ekonomia zrównoważonego rozwoju nie jest teorią statyczną, dostrzega potrzebę dyskusji swoich zainteresowań poznawczych” (2009, s. 55). W ekonomii zrównoważonego rozwoju pozostaje ciągle wiele kwestii do rozwiązania (np. zastąpienie paradygmatu wzrostu paradygmatem równoważnia, zastąpienie obrazu człowieka jako *homo oeconomicus* na inny wymiar). W krajach UE (w tym w Polsce) postuluje się postępowanie (działanie) według programów rozwojowych zaproponowanych w planach strategicznych wyznaczanych na podstawie teorii zrównoważonego rozwoju. W Polsce, w 2012 r. przyjęto dokument pod nazwą „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa na lata 2012–2020” (Uchwała Rady Ministrów nr 163, 2012), który odwołuje się do wytycznych zawartych

w komunikacie Komisji Europejskiej pt.: „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” (Komunikat Komisji Europejskiej z dnia 3.03.2010). Zgodnie z przyjętym polskim dokumentem, celem głównym wdrażania wyżej wymienionych strategii jest: „Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju” (Uchwała Rady Ministrów nr 163, s. 1). Do realizacji celu głównego wydzielono cele szczegółowe i priorytety. Wpisują się one w ogólną koncepcję zrównoważonego rozwoju, w której realizowane są obok celów ekonomicznych także cele społeczne, z uwzględnieniem ograniczeń środowiskowych. Problemem zasadniczym jest wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich. Czy proponowane działania są wewnętrznie spójne oraz czy ich wdrażanie prowadzi do pożądanego dla społeczeństwa skutku? W tym kontekście można analizować całą branżę żywnościową lub skoncentrować się na jej wycinku, np. sektorze i podmiotach w nim występujących. W opinii autora, drugie podejście pozwala na wyciągnięcie bardziej konkretnych wniosków i sformułowanie rekomendacji. Z uwagi na duże znaczenie w polskiej gospodarce oraz dokonujące się w ostatnich latach istotne zmiany w zakresie mechanizmów interwencyjnych warto skoncentrować się na sektorze mleczarskim.

Materiał i metoda

Celem opracowania jest przedstawienie głównych problemów związanych z funkcjonowaniem i zdolnościami rozwojowymi polskich rodzinnych gospodarstw mlecznych w kontekście proponowanej wizji wspólnej polityki rolnej UE opartej na koncepcji zrównoważonego rozwoju. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na potencjalne kierunki zmian w „drobnych” gospodarstwach zajmujących się chowem krów mlecznych w Polsce w powiązaniu z oceną proponowanych (wdrażanych) programów stymulujących zachodzące procesy. Aby nakreślić zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarstw mlecznych w wybranych krajach UE, zostaną przedstawione i poddane analizie dane ze statystyki masowej oraz z badań prowadzonych w ramach Międzynarodowej Sieci Gospodarstw Porównawczych (IFCN – International Farm Comparison Network). W celu określenia możliwych kierunków rozwoju „drobnych” gospodarstw zajmujących się chowem krów mlecznych, autor zaproponował optymalizację liniową, bazując na algorytmie simpleks. Jest to metoda pozwalająca na wskazanie optymalnych rozwiązań produkcyjnych z uwzględnieniem wielu ograniczeń (zasobowych, technologicznych, środowiskowych) przy założonym kryterium celu. Jako kryterium funkcji celu w modelach przyjęto maksymalizację dochodu rodziny rolniczej (bez uwzględnienia kosztów amortyzacji od posiadanych środków trwałych). Przyjęcie takiego kryterium pozwala na maksymalizowanie korzyści finansowych z posiadanych zasobów gospodarstwa. W modelach dopuszcza się zmianę zasobów gospodarstwa (wyposażenie w budynki – adaptacja istniejącej stodoły w oborę), jednak zmiana ta powoduje powstawanie kosztów, które ujmowane są w funkcji celu. W modelu dopuszczono także możliwość oddania ziemi w dzierżawę i pracę poza gospodarstwem.

Zróżnicowanie siły ekonomicznej gospodarstw mlecznych w UE a proponowane mechanizmy interwencyjne i ich związek z koncepcją zrównoważonego rozwoju

W 2015 r. stało się faktem wycofanie UE z mechanizmu „kwotowania produkcji mleka”. Funkcjonował on od 1984 r. i przyczyniał się do stabilizacji rynku mleka w krajach UE. Każdy kraj członkowski dysponował swoją narodową kwotą mleczną i produkcja mleka ponad jej poziom skutkowałą karą finansową. Już od 2003 r. polityka rolna UE zaczęła się wyraźnie zmieniać w kierunku większego „urynkowania” produkcji rolniczej (w tym produkcji mleka), znosząc m.in. dopłaty do eksportu mleka, odchodząc od obligatoryjnych dopłat do prywatnego przechowywania masła oraz stałych cen interwencyjnych zakupu masła i odtłuszczonego mleka w proszku. Można w tym miejscu postawić pytanie o spójność tych mechanizmów z wypracowanymi i przyjętymi zasadami zrównoważonego rozwoju w dokumentach UE, np. „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”. Zasadniczym problemem, utrudniającym realizację koncepcji „zrównoważonego rozwoju” w krajach UE, są wciąż duże dysproporcje w poziomie rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki, w tym podmiotów zajmujących się produkcją i przetwórstwem mleka, wynikające m.in. z uwarunkowań historycznych.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1, gospodarstwa zajmujące się produkcją mleka w krajach UE są mocno zróżnicowane pod względem rozmiarów prowadzonej działalności. Przeciętnie najwięcej mleka z gospodarstwa w roku kwotowym 2014/2015 sprzedawano w Słowacji (1659,2 ton), Czechach (1487,7 ton), Danii (1432,9 ton), Wielkiej Brytanii (1093,2 ton), Estonii (1087,7 ton). Na drugim biegunie znajdowały się gospodarstwa z: Rumunii (13,6 ton), Litwy (43,6 ton), Chorwacji (47,3 ton), Bułgarii (66,5 ton), Łotwy (80 ton), Polski (80,6 ton). Bardzo wyraźne różnice pomiędzy poszczególnymi krajami UE występują także w całkowitej produkcji mleka oraz liczbie gospodarstw (rodzin rolniczych) zajmujących się chowem bydła mlecznego. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1, do największych producentów mleka w UE należą takie kraje, jak: Niemcy (31,34 mln ton), Francja (24,84 mln ton), Wielka Brytania (14,79 mln ton), Holandia (12,46 mln ton), Włochy (11,00 mln ton), Polska (10,51 mln ton). Produkcja mleka w UE była w 2014/2015 roku kwotowym zlokalizowana w 579 981 gospodarstwach prowadzących sprzedaż mleka do mleczarni. Największy odsetek gospodarstw znajdował się w: Polsce (22,5%), Niemczech (12,5%), Rumunii (12,1%) i we Francji (11,5%).

Zastanawiając się nad kierunkami zmian w produkcji mleka w poszczególnych krajach UE w latach kolejnych, warto prześledzić zmiany zachodzące w poprzedniej dekadzie, mimo obowiązującego systemu ograniczającego zwiększanie produkcji mleka. Zmiany te przebiegały z różnym nasileniem w poszczególnych państwach UE (tab. 2). Największy przyrost wyprodukowanego mleka trafiającego do mleczarni miał miejsce w: Niemczech (3,16 mln ton), Polsce (2,16 mln ton), Holandii (1,39 mln ton), Francji (1,20 mln ton), Irlandii (0,60 mln ton). Bardzo istotną sprawą, wartą wyraźnego podkreślenia, jest proces zmniejszania się liczby gospodarstw zajmujących się chowem krów mlecznych i produkcją mleka na sprzedaż. W analizowanej dekadzie (lata kwotowe 2004/2005–2014/2015) liczba tzw. dostawców hurtowych zmniejszyła się w 24 krajach

Tabela 1. cd. / Table 1. cont.

Wyszczególnienie Item	Liczba dostawców The number of wholesale suppliers	Dostawy mleka do mleczarn (mln ton) Deliveries of milk to dairies (million tonnes)	Kwota mleczn (mln ton) Milk quota (million tonnes)	Przekroczenie kwoty mlecznej (mln ton) Exceeding Milk quota (million tonnes)	Przekroczenie kwoty mlecznej (%) Exceeding Milk quota (%)	Kara (tys. EUR) The penalty for exceeding milk quotas (thous. Euro)	Przebieg dostawy z gospodarstwa w roku (tony) The average delivery of the dairy farm of the year (tons)
Chorwacja / Croatia	11 193	0,53	0,70	-0,169	-24,2%	-	47,3
Portugalia / Portugal	6 093	1,87	2,08	-0,211	-10,2%	-	306,7
Słowacja / Slovakia	519	0,86	1,08	-0,215	-20,0%	-	1 659,2
Czechy / Czech Republic	1 811	2,69	2,91	-0,216	-7,4%	-	1 487,7
Grecja / Greece	3 351	0,62	0,88	-0,258	-29,4%	-	185,2
Finlandia / Finland	8 985	2,34	2,62	-0,272	-10,4%	-	260,8
Litwa / Lithuania	33 472	1,46	1,75	-0,296	-16,9%	-	43,6
Węgry / Hungary	2 641	1,59	1,96	-0,376	-19,2%	-	601,1
Bułgaria / Bulgaria	6 855	0,46	0,98	-0,526	-53,6%	-	66,5
Rumunia / Romania	70 175	0,95	1,57	-0,617	-39,3%	-	13,6
Szwecja / Sweden	4 931	2,87	3,59	-0,721	-20,1%	-	581,7
Wielka Brytania / Great Britain	13 531	14,79	15,76	-0,963	-6,1%	-	1 093,2
Francja / France	66 662	24,84	26,02	-1,174	-4,5%	-	372,7
Razem UE-28 / Total EU-28	579 981	147,93	151,09	-3,160	-2,1%	817 658	255,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie komunikatu prasowego Komisji Europejskiej pt: Dwanaście państw członkowskich przekroczyło swoje kwoty mleczne w roku 2014/2015, Bruksela 21.10.2015, Bruksela 21.10.2015. Pobrane 4.01.2016 z: http://ec.europa.eu/agriculture/newsroom/232_en.htm.

Source: Author's study based on European Commission press release „Dwanaście państw członkowskich przekroczyło swoje kwoty mleczne w roku 2014/2015”, Brussels 21.10.2015. Retrieved from: http://ec.europa.eu/agriculture/newsroom/232_en.htm, 4.01.2016

Tabela 2. Zmiany w produkcji i liczbie gospodarstw sprzedających mleko do mleczarni w poszczególnych krajach UE w latach kwotowych 2004/2005–2014/2015**Table 2.** Changes in milk production and the number of dairy farms in the EU countries in the period 2004/2005–2014/2015

Wyszczególnienie Item	Przyrost produkcji mleka dostarczonego do mleczarni w latach kwotowych The increase in production of milk delivered to dairies in 2004/ 2005–2014/2015		Zmniejszenie liczby gospodarstw sprzedających mleko do mleczarni w latach kwotowych Reducing the number of farms selling milk to the dairy in 2004/ 2005–2014/2015		Przeciętny przyrost dostaw mleka z gospodarstwa w latach kwotowych 2004/2005–2014/2015 The average increase in the supply of milk from the farm in the 2004/2005–2014/2015	
	mln ton	%	liczba	%	ton	%
Niemcy / Germany	3,160	11,21	39 623	35,29	180,37	71,87
Polska / Poland	2,159	25,87	180 197	58,04	53,76	199,98
Holandia / Netherlands	1,389	12,54	5 517	23,82	228,23	47,74
Francja / France	1,201	5,08	41 522	38,38	154,15	70,53
Irlandia / Ireland	0,602	11,07	5 766	23,83	102,97	45,82
Wielka Brytania / Great Britain	0,525	3,68	7 293	35,02	408,10	59,57
Dania / Denmark	0,478	10,73	3 091	47,30	750,94	110,12
Hiszpania / Spain	0,430	7,02	17 861	50,26	198,30	115,16
Austria / Austria	0,393	14,69	17 716	34,71	39,71	75,66
Belgia / Belgium	0,352	10,70	6 007	41,66	205,10	89,75
Litwa / Lithuania	0,350	31,62	74 691	69,05	33,32	325,31
Włochy / Italy	0,336	3,15	18 928	38,27	144,71	67,11
Łotwa / Latvia	0,304	66,23	14 858	60,87	61,18	324,82
Czechy / Czech Republic	0,304	12,72	1 139	38,61	677,42	83,61
Estonia / Estonia	0,181	35,03	945	59,62	762,44	234,42

Tabela 2. cd. / Table 2. cont.

Wyszczególnienie Item	Przyrost produkcji mleka dostarczonego do mleczarni w latach kwotowych 2004/2005–2014/2015 The increase in production of milk delivered to dairies in 2004/2005–2014/2015		Zmniejszenie liczby gospodarstw sprzedających mleko do mleczarni w latach kwotowych 2004/2005–2014/2015 Reducing the number of farms selling milk to the dairy in 2004/2005–2014/2015		Przeciętny przyrost dostaw mleka z gospodarstwa w latach kwotowych 2004/2005–2014/2015 The average increase in the supply of milk from the farm in the 2004/2005–2014/2015	
	mIn ton	%	liczba	%	ton	%
Węgry / Hungary	0,131	8,98	2 553	49,15	320,66	114,33
Luksemburg / Luxembourg	0,040	14,90	275	27,75	161,39	59,03
Cypr / Cyprus	0,051	23,85	32	13,56	257,44	43,28
Malta / Malta	0,001	1,92	33	22,00	85,61	30,67
Finlandia / Finland	-0,008	-0,35	8 773	49,40	128,38	96,95
Słowacja / Slovakia	-0,015	-1,75	281	35,13	563,60	51,44
Portugalia / Portugal	-0,050	-2,59	9 627	61,24	184,69	151,32
Grecja / Greece	-0,102	-14,09	4 384	56,68	91,79	98,51
Szwecja / Sweden	-0,336	-10,49	4 485	47,63	241,38	70,92
Razem UE-24 / Total EU-24	11,857	8,87	465 597	48,95	6015,67	98,31

Źródło: Opracowanie własne na podstawie komunikatu prasowego Komisji Europejskiej pt: Komisja pobiera 364 mln € z dziesięciu państw członkowskich za przekroczenie kwot mlecznych, Bruksela 30.09.2005. Pobrane 4.01.2016 z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-1205_en.htm oraz Dwanaście państw członkowskich przekroczyło swoje kwoty mleczne w roku 2014/2015, Bruksela 21.10.2015, http://ec.europa.eu/agriculture/newsroom/252_en.htm

Source: Author's study based on European Commission press release Komisja pobiera 364 mln € z dziesięciu państw członkowskich za przekroczenie kwot mlecznych, Brussels 30.09.2005. Retrieved from: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-1205_en.htm, 4.01.2016, and Dwanaście państw członkowskich przekroczyło swoje kwoty mleczne w roku 2014/2015, Brussels 21.10.2015, http://ec.europa.eu/agriculture/newsroom/252_en.htm, 4.01.2016

UE o 465 597, co stanowiło prawie połowę wszystkich dostawców z roku 2004/2005. Proces zmniejszania się liczby gospodarstw prowadzących chów bydła mlecznego i produkcję mleka miał miejsce szczególnie w krajach charakteryzujących się znaczną liczbą gospodarstw o stosunkowo małej skali produkcji. Największy procentowy ubytek gospodarstw wystąpił: na Litwie (69%), Łotwie (61%), w Portugalii (61%), Estonii (60%) i Polsce (58%). Jednocześnie zmniejszaniu liczby gospodarstw zajmujących się chowem bydła i produkcją mleka towarzyszył proces zwiększania skali produkcji w jednostkach, które podjęły decyzję o kontynuacji prowadzenia tej działalności.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 2, mechanizmy interwencyjne funkcjonujące w UE oraz otoczenie społeczno-gospodarcze zachęcały i dalej stymulują rolników, prowadzących gospodarstwa mleczne, do zwiększania skali produkcji mleka. Odbywa się to poprzez likwidację części gospodarstw prowadzących ten kierunek produkcji i powiększanie tej działalności w innych jednostkach. Skutkuje to zmniejszaniem liczby gospodarstw prowadzących produkcję mleka – następuje ekstensyfikacja organizacji produkcji i podejmowanie pracy poza gospodarstwem rolniczym. Innym rozwiązaniem jest oddanie w dzierżawę ziemi i poszukiwanie innej pracy (często poza granicami kraju). Z jednej strony oczywistością jest, że rolnicy, powiększając skalę produkcji i podnosząc wydajność pracy, uzyskują pożądane efekty, z drugiej zaś można zauważyć zmniejszanie liczby mieszkańców na wsiach, zanik kultury wiejskiej i więzi społecznych. Pojawia się dylemat, czy takie działania wpisują się w koncepcję zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich? Trzeba wyraźnie podkreślić, że głębsza liberalizacja polityki rolnej UE na rynku mleka zapoczątkowana w 2003 r., której efekty są wyraźnie widoczne, dzisiaj wymusza na gospodarstwach poszukiwanie najbardziej efektywnych sposobów produkcji i konkurencyjności (głównie pod względem kosztów). W tym kontekście nasuwa się pytanie o siłę ekonomiczną polskich gospodarstw mlecznych na tle innych krajów UE. Czy będą w stanie z nimi konkurować i prowadzić działalność inwestycyjną? Szczególnie ważne jest to pytanie dla grupy gospodarstw prowadzących działalność na stosunkowo małą skalę, gdyż jest ich w Polsce najwięcej. Szukając odpowiedzi na to pytanie, można poddać analizie koszty produkcji mleka w gospodarstwach z krajów UE. Jak wynika z badań Międzynarodowej Sieci Gospodarstw Porównawczych (IFCN), koszty produkcji mleka w typowych gospodarstwach z siedmiu krajów UE wiodących w produkcji mleka w 2012 r. wahały się od 127,1 do 179,3 zł za 100 kg mleka standardowego (tab. 3). Najwyższe koszty występowały w typowym gospodarstwie w Polsce utrzymującym 16 krów (zupełnie inaczej było w gospodarstwie utrzymującym 65 krów). W strukturze kosztów dominowały koszty bezpośrednie (rzeczywiste) produkcji mleka, które w analizowanych gospodarstwach wynosiły przeciętnie 117,4 zł/100 kg mleka. Udział kosztów alternatywnych, związanych z zaangażowaniem własnych czynników produkcji w analizowanych gospodarstwach, wahał się od 12 do 40% w strukturze kosztów całkowitych. Najwyższe koszty alternatywne, przekraczające 55 zł w przeliczeniu na 100 kg standardowego mleka, występowały w najmniejszych (pod względem liczby utrzymywanych krów), typowych gospodarstwach w Polsce (65,2 zł), w Irlandii (61,9 zł) i Niemczech (58,7 zł). Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 3, istnieją duże różnice w skali produkcji mleka z typowych gospodarstw w analizowanych krajach UE, zauważalna jest też pewna prawidłowość: koszty produkcji maleją wraz ze zwiększeniem liczby krów w gospodarstwie.

Polskie podmioty są stosunkowo małe pod względem prowadzonej produkcji mleka, co przyczynia się do jej dość wysokiej kosztowności, szczególnie w gospodarstwach utrzymujących ok. 16 krów mlecznych. Nasuwa się pytanie, czy proces koncentracji produkcji będzie dalej postępował w gospodarstwach UE i jak to zjawisko wpłynie na konkurencyjność polskiego sektora mleczarskiego, w którym dominują gospodarstwa utrzymujące kilka lub kilkanaście krów? Biorąc pod uwagę występujące prawidłowości i realizowaną politykę rolną UE, można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że koncentracja produkcji będzie zachodzić, a polskie gospodarstwa o niewielkiej skali produkcji mleka (jeżeli nie zostaną wprowadzone inne mechanizmy interwencyjne) będą zmieniać profil działalności.

Tabela 3. Koszty produkcji mleka z wybranych krajów europejskich w 2012 r. (zł/100 kg mleka ECM^{***})

Table 3. The costs of milk production in selected European countries in 2012 (zł/100 kg ECM milk^{***})

Wyszczególnienie Item	Koszty / The costs*				Cena Mleka Milk price
	1	2	3	Razem (1+2+3) Together (1+2+3)	
Niemcy / Germany 80**	104,3	58,7	0,0	163,0	146,7
Niemcy / Germany 240	104,3	22,8	3,3	130,4	146,7
Polska / Poland 16	114,1	65,2	0,0	179,3	120,6
Polska / Poland 65	104,3	22,8	0,0	127,1	123,9
Holandia / Netherlands 76	127,1	45,6	3,3	176,0	136,9
Holandia / Netherlands 173	123,9	26,1	6,5	156,5	140,2
Francja / France 50	114,1	48,9	0,0	163,0	136,9
Francja / France 72	133,7	32,6	3,3	169,5	136,9
Irlandia / Ireland 62	91,3	61,9	0,0	153,2	127,1
Irlandia / Ireland 126	81,5	52,2	0,0	133,7	133,7
Wielka Brytania / Great Britain 150	133,7	19,6	0,0	153,2	153,2
Wielka Brytania / Great Britain 246	114,1	22,8	0,0	136,9	153,2
Dania / Denmark 150	146,7	29,3	0,0	176,0	136,9
Dania / Denmark 275	150,0	19,6	0,0	169,5	136,9

* Koszty: 1) bezpośrednie, 2) zaangażowania własnych czynników produkcji, 3) kwoty mlecznej / Costs: 1) direct, 2) alternative own factors of production, 3) milk quota

** Liczba występująca przy nazwie danego kraju informuje o liczbie krów mlecznych utrzymywanych w gospodarstwie / The number appearing next to the name of a country indicates the number of dairy cows kept on the farm

*** Średni kurs wg NBP: 1 USD – 3,26 zł / *** Średni kurs wg NBP / Average exchange rate: 1 USD – 3,26 zł

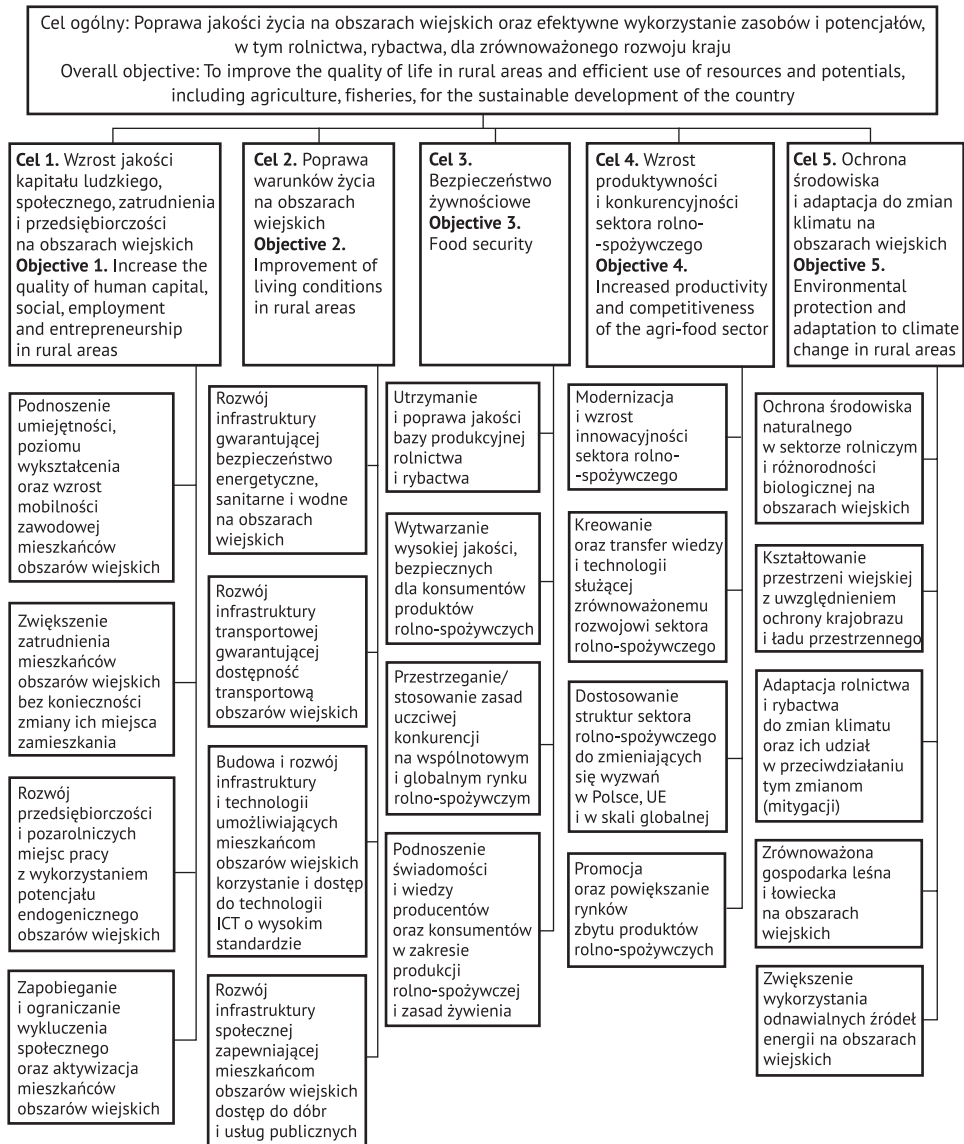
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Dairy Report, International Farm Comparison Network, 2013

Source: Author's study based on Dairy Report, International Farm Comparison Network, 2013

Mechanizmy wspierające rozwój gospodarstw prowadzących chów bydła mlecznego w Polsce – ocena w kontekście zrównoważonego rozwoju

W 2012 r. przyjęto w Polsce dokument pod nazwą „Strategia zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa na lata 2012–2020” (Uchwała Rady Ministrów nr 163, 2012). Zgodnie z nim, głównym celem wdrażania wyżej wymienionej strategii jest: „Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju” (Uchwała Rady Ministrów nr 16, s. 1). Do realizacji celu głównego wydzielono cele szczegółowe i priorytety (ryc. 1). Wpisują się one w ogólną koncepcję zrównoważonego rozwoju, w której realizowane są obok celów ekonomicznych także cele społeczne z uwzględnieniem ograniczeń środowiskowych. Problemem zasadniczym jest wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju. Ważne są konkretne działania, pozwalające na realizację celów. Aby można było je realizować, potrzebne są mechanizmy interwencyjne, z którymi związane są określone środki finansowe. Kierunki interwencji odnoszą się do działań finansowanych ze środków publicznych w ramach budżetu zadaniowego państwa, jak również do działań, których źródłem finansowania będą środki pochodzące z budżetu UE (w szczególności I i II filar Wspólnej Polityki Rolnej UE, Wspólnej Polityki Rybackiej oraz Polityki Spójności). Jednym z programów proponujących konkretne działania przyczyniające do realizacji wymienionej strategii jest „Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020”. Program zakłada realizację sześciu priorytetów wyznaczonych dla wspólnotowej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020, w odniesieniu do celów strategii Europa 2020 oraz do celów zawartych w polskiej „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2014–2020”. Założone priorytety to: 1) ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich; 2) poprawa konkurencyjności wszystkich sektorów rolnictwa i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych; 3) poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie; 4) odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa; 5) wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym; 6) zwiększenie włączenia społecznego, ograniczanie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Do wyznaczonych priorytetów zostały przypisane konkretne działania. Można się zastanawiać, które ze wskazanych programów i działań mogą stymulować rozwój jednego z kluczowych ogniw w sektorze mleczarskim, jakim są gospodarstwa zajmujące się chowem krów mlecznych. Niewątpliwie bardzo istotnym działaniem jest „Modernizacja gospodarstw rolnych”, która powinna przyczynić się do poprawy konkurencyjności gospodarstw. Jak wynika z wytycznych działania „Restrukturyzacja musi doprowadzić do wzrostu wartości dodanej brutto w gospodarstwie (GVA), w szczególności w wyniku racjonalizacji technologii produkcji lub wprowadzenia innowacji, zmiany profilu lub skali produkcji, poprawy jakości produkcji lub zwiększenia wartości dodanej produktu, co najmniej o 20% w odniesieniu do roku bazowego w okresie 5 lat od dnia przyznania pomocy” (Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, s. 220).

Ryc. 1. Cele szczegółowe i priorytety w ramach „Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2014–2020”

Fig. 1. The specific objectives and priorities of the “Strategy for sustainable rural development, agriculture and fisheries for the period 2014–2020”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Uchwały Rady Ministrów nr 163, poz. 839 z 25 kwietnia 2012 r.

Source: Author’s study based on Uchwała Rady Ministrów nr 163, poz. 839, 25.04.2012

Maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi w gospodarstwie rolniczym, w okresie realizacji programu, nie może przekroczyć 500 tys. zł, przy czym na operacje inne niż dotyczące budowy lub modernizacji budynków inwentarskich łącznie z ich wyposażeniem w zakresie niezbędnym do produkcji – maksymalnie 200 tys. zł. Podkreślić należy, że planowane działania inwestycyjne mogą być pokrywane (w ramach analizowanego działania) maksymalnie w 50%. Zatem rolnik, który chciałby np. przeprowadzić budowę obory za milion złotych, może otrzymać dofinansowanie w kwocie maksymalnie 500 tys. zł. Trzeba podkreślić, że wskazane działanie preferujące budowę nowych lub modernizację istniejących budynków inwentarskich jest w polskich warunkach właściwe. Jak wynika ze statystyk, w Polsce przeważają budynki inwentarskie z lat 70., a więc zużyte technicznie i przestarzałe technologicznie. Ten stan należy zmienić. Warto podkreślić, że nowe inwestycje mogą przyczynić się do rozwoju usług budowlanych i stworzyć miejsca pracy w środowiskach lokalnych, w przeciwieństwie do wcześniej realizowanych działań, których celem było dofinansowanie zakupu ciągników i maszyn wyprodukowanych w krajach zachodnioeuropejskich, co przekładało się głównie na wsparcie przemysłu maszynowego w tych krajach. Kierowanie funduszy strukturalnych na budowę obór może korzystniej oddziaływać na otoczenie rolnictwa, nie mniej jednak należy pamiętać, by procedury formalne nie odstraszały rolników. Jak wynika z danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, gospodarstwa dość niechętnie korzystają z funduszy UE na budowę budynków inwentarskich, m.in. ze względu na dużo wyższe wymagania formalne (większe ryzyko inwestycji niż w przypadku zakupu maszyn lub ciągników).

W przypadku „drobnych” gospodarstw ważne są fundusze strukturalne kierowane na ich modernizację. W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 wydzielono specjalne działanie „Restrukturyzacja małych gospodarstw”, w którym beneficjent może skorzystać ze wsparcia w wysokości do 60 tys. zł. Aby z niego skorzystać, muszą być spełnione określone warunki, m.in. takie jak: 1) wnioskodawcą może być osoba fizyczna ubezpieczona na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, w pełnym zakresie jako rolnik, prowadzący wyłącznie działalność rolniczą, 2) wielkość ekonomiczna gospodarstwa (SO) musi być poniżej 10 tys. EUR, 3) w wyniku realizacji biznesplanu powinien nastąpić wzrost wielkości ekonomicznej gospodarstwa do poziomu co najmniej 10 tys. EUR, co najmniej o 20% wartości wyjściowej, 4) musi być prowadzona ewidencja przychodów i rozchodów w gospodarstwie (PROW na l. 2014–2020). Z przedstawionych informacji wynika, że gospodarstwo wyspecjalizowane w produkcji mleka maksymalnie w roku wyjściowym nie może utrzymywać więcej niż 8 krów mlecznych, aby móc skorzystać ze wsparcia z tego działania w ramach PROW 2014–2020. Pojawia się wątpliwość, czy założenia tego działania są właściwe – czy środki publiczne zostaną wydane efektywnie? Można wyobrazić sobie sytuację, w której rolnik zdecyduje się na zakup ciągnika, którego cena wynosi 120 tys. zł, otrzyma dofinansowanie w wysokości 60 tys. zł i spełniając warunek o zwiększeniu standardowej produkcji o minimum 20%, powiększy stado o 2 szt. (łącznie pogłowie krów mlecznych w gospodarstwie to 10 szt.). Czy przeprowadzona modernizacja wskazanego przykładowego gospodarstwa przyczyni się do jego samodzielności ekonomicznej, czyli uzyskania przez właściciela dochodu na poziomie zbliżonym do

parytetowego? Ograniczone środki w ramach funduszy strukturalnych powinny być wykorzystywane w sposób jak najbardziej efektywny – uwzględniając perspektywę gospodarstwa, które z nich bezpośrednio korzysta, oraz szeroko rozumianego otoczenia rolnictwa, które w sposób pośredni może też czerpać z nich profity. W tak zdefiniowanych małych gospodarstwach środki z funduszy powinny być kierowane na rozwój małego przetwórstwa i sprzedaży bezpośredniej.

Analizując systemy wsparcia bezpośredniego gospodarstw zajmujących się produkcją mleka, trzeba zauważyć, że ustawa z dnia 5 lutego 2015 r. O płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego wprowadziła dopłaty do zwierząt z gatunku bydło domowe (Dziennik Ustaw 2015 poz. 308). Wprowadzono dopłaty do krów, a warunkiem było utrzymywanie w momencie składania wniosku minimum 3 zwierząt. W 2015 r. dopłata do krowy wynosiła 314,28 zł i objętych nią było maksymalnie 30 szt. w gospodarstwie. Dodatkowo wprowadzone zostały dopłaty do pozostałych zwierząt z gatunku bydło domowe i wynosiły one w 2015 r. 261,37 zł do sztuki (<http://www.arimr.gov.pl>). Zaznaczyć należy, że warunkiem uzyskania dopłaty było posiadanie minimum 3 zwierząt z tego gatunku, natomiast maksymalna liczba zwierząt, do których można było naliczyć dopłaty wynosiła 30 szt. Oceniając wprowadzone rozwiązanie legislacyjne, można stwierdzić, że sama idea wspierania kierunku produkcji, jakim jest chów bydła, ze względu na jego wysoką pracochłonność i kapitałochłonność, jest właściwa. Problemem są szczegóły przyjęte we wspomnianym rozwiązaniu. Nie ma racjonalnych przesłanek ekonomicznych, aby dopłaty były kierowane do pozostałych zwierząt z gatunku bydło domowe poza grupą krów. Ich wprowadzenie nie stymuluje rozwoju gospodarstw zajmujących się chowem bydła, natomiast niezwykle komplikuje system naliczania dopłat, podnosząc jego kosztochłonność. Dyskusyjne jest też wspieranie gospodarstw utrzymujących 3 krowy – czy wskazana dopłata spowoduje rozwój tej produkcji w takich gospodarstwach?

Optymalna organizacja i kierunki rozwoju „drobnego” gospodarstwa prowadzącego produkcję mleka – rozważania modelowe

Pierwszym problem w rozważaniach nad kierunkami zmian w „drobnych” gospodarstwach prowadzących produkcję mleka jest próba odpowiedzi na pytanie – co to jest „drobne” gospodarstwo rolnicze. W literaturze przedmiotu brak jednoznacznej odpowiedzi. Jak podkreśla Zegar: „Pojęcie drobnego gospodarstwa rolnego nie zostało określone. Występuje kilka podstawowych kryteriów, służących do oddzielenia gospodarstwa uznanego za drobne od pozostałych gospodarstw. Najważniejsze z tych kryteriów to: obszar gospodarstwa, wielkość produkcji (globalnej, towarowej), wartość dodana, przeznaczenie produkcji, nakład pracy, źródło utrzymania” (Zegar, 2012a, s. 130). Do podobnych wniosków dochodzą też Czyżewski i Stępień, stwierdzając że: „Różnicowanie struktury agrarnej w krajach Unii Europejskiej i na świecie nie pozwala jednoznacznie zdefiniować małego gospodarstwa rolnego. Pytanie, czym jest małe gospodarstwo, ma wiele odpowiedzi w zależności od kontekstu, w jakim

rozpatrujemy to zagadnienie. (...) Przyjęte kryteria definiowania małych (drobnych) gospodarstw rolnych najczęściej spełniają gospodarstwa rodzinne, chociaż jest to zbiorowość bardzo niejednorodna” (Czyżewski i Stępień, 2013, s. 32). Bardzo istotnym kryterium w wydzieleniu drobnych gospodarstw rolniczych w gospodarce wolnorynkowej jest poziom ich dochodowości, które pozwala na utrzymanie rodziny i inwestycje. W przypadku gospodarstw ukierunkowanych na produkcję mleka, sprzedających surowiec do mleczarni, dość dobrze zorganizowanych i uzyskujących przeciętne parametry produkcyjne pewnym wyznacznikiem jest liczba utrzymywanych krów. Jako minimum w wielu publikacjach (Parzonko, 2013) – w tym w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 sierpnia 2015 r. w sprawie szczególnych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach podziałania „Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020² – przyjmuje się 15 krów. Biorąc pod uwagę wyżej wymienione wytyczne, przeprowadzono rozważania modelowe dla gospodarstwa ukierunkowanego na produkcję mleka i utrzymującego w roku wyjściowym 15 krów mlecznych. Modelowane gospodarstwo zróżnicowano potencjałem produkcyjnym, przyjmując dwa najważniejsze kryteria: 1) jakość gleb – gleby dobre o wskaźniku bonitacji powyżej jedności oraz gleby słabe o wskaźniku bonitacji poniżej 0,7; 2) udział użytków zielonych w strukturze użytków rolnych – odpowiednio 25% i 50%. Następnie w modelowanym gospodarstwie zróżnicowanym potencjałem produkcyjnym wydzielono dwa poziomy produktywności – umownie nazywając je „1” oraz „2”. Ich odzwierciedleniem są osiągnięte poziomy produktywności roślin i zwierząt (ściśle związane z intensywnością produkcji). Funkcją celu była maksymalizacja dochodu ogólnego rodziny (z pracy w gospodarstwie rolniczym i poza nim).

W wyniku optymalizacji uzyskano rozwiązanie dla założonych wariantów modelu w warunkach cenowych roku 2014. Roczny poziom dochodu rodziny rolniczej, bez uwzględnienia amortyzacji od posiadanych środków trwałych, wahał się od 75 370 zł – w modelu gospodarstwa dysponującego glebami słabymi i większym udziałem TUZ w strukturze UR, przy niższym poziomie produktywności – do 164 412 zł dla gospodarstwa dysponującego glebami lepszymi z mniejszym udziałem TUZ w strukturze UR, przy wyższym poziomie produktywności (tab. 5). Maksimum funkcji celu, w założonych wariantach, osiągnięte było w bardzo różny sposób. Dla modelu gospodarstwa dysponującego glebami słabymi, aż w trzech przypadkach na cztery rozpatrywane wskazywana była, jako rozwiązanie optymalne, prawie całkowita rezygnacja z chowu bydła (w tym krów mlecznych) (tab. 5). Grunty orne, stanowiące zasób gospodarstwa oraz możliwe do wydzierżawienia, wskazywane były do użytkowania. Jako rośliny towarowe, możliwe do prowadzenia na glebach słabych, wskazywane były: pszenżyto, gryka i łubin żółty. Trwałe użytki zielone, stanowiące zasób gospodarstwa, propo-

² Pomoc może być przyznana, jeżeli wielkość ekonomiczna gospodarstwa jest nie większa niż 200 tys. EUR i: 1) w gospodarstwie jest utrzymywane co najmniej 25 krów mlecznych albo 2) w gospodarstwie jest utrzymywane co najmniej 15 krów mlecznych i w wyniku realizacji operacji, do dnia złożenia wniosku o płatność końcową, liczba krów mlecznych wzrosła do co najmniej 25.

Tabela 4. Podstawowe parametry charakteryzujące modelowane gospodarstwo
Table 4. Basic parameters of the model farm

Wyszczególnienie Item	Jednostka Denomination	Modelowane gospodarstwo „drobne” Modeled small farm	
		TUZ < 25% Permanent grassland < 25%	TUZ > 50% Permanent grassland > 50%
Powierzchnia własnych użytków rolnych The area's own agricultural land	ha / hectares	25,0	25,0
w tym: powierzchnia własnych TUZ including: the area's own permanent grassland	ha / hectares	5,0	12,5
Powierzchnia możliwych do dzierżawy GO The area of possible lease of arable land	ha / hectares	maks. 10,0	maks. 7,0
Powierzchnia możliwych do dzierżawy TUZ / The area of possible lease of permanent grassland	ha / hectares	maks. 5,0	maks. 12,5
Czas pracy własnej / Time own work	godz. / hours	maks. 3750	maks. 3750
Czas pracy najemnej / Time employment	godz. / hours	maks. 7032	maks. 7032
Krowy mleczne / dairy cows	S.D. / LU	15,0	15,0
Liczba stanowisk dla krów w istniejącej oborze / Number of cows in the existing barn	–	15,0	15,0
Maksymalna liczba stanowisk dla krów w modernizowanym budynku / The maximum number of stations for the cows in the modernized building	–	25,0	25,0
Obsada zwierząt / Farm stocking rate per hectare	S.D./ha / LU/ha	maks. 1,5	maks. 1,5
Wydajność mleczna krów / Milk yield	kg / kg	5000	5000

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

Tabela 5. Wybrane informacje z rozwiązania optymalnego gospodarstwa określonego jako „drobne”
Table 5. Selected information from the optimal solution of a small agricultural farm

Wyszczególnienie Item	Gleby dobre / Agricultural land good		Gleby słabe / Agricultural land weak	
	TUZ powyżej 50% w str. UR		TUZ poniżej 25% w str. UR	
	Permanent grassland < 25%	Permanent grassland > 50%	Permanent grassland < 25%	Permanent grassland > 50%
	Produkcja 1	Produkcja 2	Produkcja 1	Produkcja 2
	123343	164412	105889	136066
	20,0	20,0	12,5	12,5
Dochód rodziny rolniczej (bez kosztów amortyzacji) Profit family farming (without depreciation costs) (zł)			76392	84575
			75370	83897
Wykorzystanie potencjału produkcyjnego (ziemi i pracy)				
Powierzchnia własnych GO wykorzystywana do prowadzenia produkcji rolniczej (ha) / The area's own arable land used to keep agricultural production (ha)	10,0	10,0	7,0	7,0
Powierzchnia dzierżawionych gruntów ornych (ha) The area leased arable land (ha)	20,0	20,0	20,0	20,0
Powierzchnia własnych użytków zielonych wykorzystywana do prowadzenia produkcji rolniczej (ha) The area's own grassland used to keep agricultural production (ha)	5,0	12,5	1,9	12,5
	7,0	7,0	7,0	7,0

Tabela 5. cd. / Table 5. cont.

Wyszczególnienie Item	Gleby dobre / Agricultural land good				Gleby słabe / Agricultural land weak			
	TUZ poniżej 25% w str. UR		TUZ powyżej 50% w str. UR		TUZ poniżej 25% w str. UR		TUZ powyżej 50% w str. UR	
	Produkcyność 1	Produkcyność 2	Produkcyność 1	Produkcyność 2	Produkcyność 1	Produkcyność 2	Produkcyność 1	Produkcyność 2
Powierzchnia dodzierżawionych użytków zielonych (ha) The area leased grasslands	-	5,0	-	0,3	-	-	-	2,5
Powierzchnia oddanych w dzierżawę własnych użytków zielonych (ha) / The area leased grassland (ha)	5,0	-	12,5	-	5,0	5,1	12,5	-
Godzin pracy poza gospodarstwem (godz. / rok) / Hours of work outside the farm (hours / year)	3151	1029	3363	915	3276	2578	3443	898
Donajem pracy (godz./rok) / Employment of workers (hours / year)	-	220,5	-	151	-	-	-	125
Działalności rolnicze wskazywane do prowadzenia w gospodarstwie (ha) / Agricultural activities accounted for conducting a farm (ha)								
Zasiewy pszenicy ozimej / The area of winter wheat	14,5	14,5	9,2	9,2	-	-	-	-
Zasiewy pszenżyta / The area of triticale					14,5	14,5	9,3	9,3

Zasiewy kukurydzy na ziarno / The area of corn for grain	1,0				1,0					3,4
Zasiewy gryki / The area of buckwheat								8,3		2,3
Zasiewy rzepaku / The area of winter rape	14,5	14,5	9,3							
Zasiewy łubinu wąskolistnego / The area of blue lupine	1,0		1,0							
Zasiewy łubinu żółtego / The area of yellow lupine							7,3		7,3	4,6
Zasiewy lucerny z tr. na zielonkę / The area of ucerne with grasses for green				1,0						
TUZ zielonka / The area of grassland for green				3,0		5,0				6,5
TUZ sianokiszzonka / The area of grassland silage				7,0		7,8				8,5
Bydło mleczne ze sprzedażą cieląt (byczków) (szt. strukturalnych) / Dairy cattle with the sale of calves (bulls) (pcs. Structural)				13,6		15,0				15,0

Źródło: Opracowanie własne

Source: Author's study

nowane były do oddania w dzierżawę. Przyjęta, możliwa do uzyskania cena 1100 zł za dzierżawę hektara TUZ, okazywała się lepszym rozwiązaniem niż wykorzystanie ich na paszę dla utrzymywanych zwierząt przeżuujących (bydła mlecznego w dwóch wariantach lub bydła mięsnego). Potencjalne zasoby robocizny własnej, znajdującej się w gospodarstwie, wskazywane były w znacznej części do pracy poza gospodarstwem. Przyjęta stawka, 12,5 zł za godz. pracy poza gospodarstwem, okazywała się bardziej atrakcyjna, z punktu widzenia przyjętego kryterium celu, niż prowadzenie pracochłonnych działalności rolniczych (np. chowu krów mlecznych). Jedynie w wariantcie charakteryzującym się wyższą produktywnością roślin i wyższą wydajnością mleczną krów, a także 50% udziałem TUZ w strukturze UR, wskazywane było kontynuowanie chowu krów mlecznych. Pogłowie krów ustalone zostało na 15 szt. strukturalnych w systemie bez odchowu byczków i sprzedaży ich jako młodego bydła opasowego w wadze 500 kg. W omawianym wariantcie w pełni zostały wykorzystane własne użytki zielone oraz dodatkowo wskazana została opcja z dodzierżawieniem 2,5 ha TUZ. Na gruntach ornych proponowane były tylko rośliny towarowe (pszenżyto, gryka, łubin żółty).

W wariantcie zakładającym posiadanie przez gospodarstwa gleb dobrych, możliwy jest do uzyskania wyższy dochód rodziny rolniczej, niż w przypadku gospodarstw dysponujących glebami słabymi. W przypadku możliwych do prowadzenia działalności rolniczych, przy niższym poziomie produktywności, w rozwiązaniu optymalnym proponowane jest ograniczenie produkcji do uprawy roślin towarowych. Wskazywane są uprawy charakteryzujące się najwyższą konkurencyjnością ekonomiczną: pszenica ozima i rzepak ozimy. Trwałe użytki zielone proponowane są do oddania w dzierżawę, a znaczne zasoby robocizny własnej wskazywane są do pracy poza gospodarstwem. Sytuacja zmienia się, jeśli założymy wyższy poziom produktywności roślin i zwierząt. W dalszym ciągu grunty orne wykorzystywane są do uprawy roślin towarowych (rzepaku ozimego i pszenicy ozimej), ale dodatkowo wskazywane jest kontynuowanie produkcji mleka w gospodarstwie rolniczym. Proponowane jest utrzymanie ok. 15 krów mlecznych z przychowkiem żeńskim, żywionych głównie w oparciu o użytki zielone i paszę treściwą z zakupu.

Podkreślenia wymaga to, że w przypadku modelowanego gospodarstwa, określonego jako „drobne”, w żadnym z przyjętych wariantów nie jest proponowane rozwiązanie polegające na zwiększeniu pogłowia krów mlecznych i wprowadzeniu na grunty orne roślin paszowych (np. kukurydzy na kiszonkę). Prowadzenie towarowej, mało pracochłonnej produkcji roślinnej (uprawy zbóż, rzepaku i roślin technologicznie podobnych) oraz praca poza gospodarstwem pozwala na uzyskanie wyższego dochodu rodziny rolniczej, niż rozwijanie pracochłonnej i kapitałochłonnej produkcji mleka. W przyszłości, przy utrzymujących się relacjach cenowych produktów rolniczych oraz rosnących dochodach z pracy poza rolnictwem, można oczekiwać rezygnacji znacznej liczby gospodarstw (określonych jako „drobne”) z produkcji mleka. Nie oznacza to jednak, że gospodarstwa te będą rezygnować z produkcji rolniczej. Będą raczej zwiększać uprawę mało pracochłonnych zbóż i rzepaku. Warunkiem koniecznym do tego typu działań jest utrzymywanie się względnie wysokich cen wskazywanych produktów roślinnych.

Podsumowanie i wnioski

1. W poszczególnych krajach UE występują duże różnice w poziomie rozwoju sektora mleczarskiego. W Słowacji na przykład przeciętnie z gospodarstwa w roku kwotowym 2014/2015 sprzedawano 1659,2 ton mleka, a w Rumunii 13,6 ton mleka. Taki stan utrudnia realizację jednolitej polityki rolnej UE, a przyjęta koncepcja głębszej jej liberalizacji sprzyja państwom lepiej rozwiniętym z silniejszymi ekonomicznie podmiotami.
2. W latach 2004–2014 największy przyrost wyprodukowanego mleka, które trafiło do mleczarni, miał miejsce w następujących krajach UE: Niemczech (3,16 mln ton), Polsce (2,16 mln ton), Holandii (1,39 mln ton), Francji (1,20 mln ton), Irlandii (0,60 mln ton). We wszystkich krajach UE w tych latach występował proces zmniejszania się liczby gospodarstw zajmujących się chowem krów mlecznych i produkcją mleka na sprzedaż. Liczba tzw. dostawców hurtowych zmniejszyła się w analizowanych 24 krajach UE o 465 597, co stanowiło prawie połowę wszystkich dostawców z roku 2004/2005.
3. Biorąc pod uwagę występujące prawidłowości i realizowaną politykę rolną UE, można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że koncentracja produkcji będzie zachodzić, a polskie gospodarstwa o niewielkiej skali produkcji mleka będą zmieniać profil działalności. Wprowadzone w Polsce mechanizmy interwencyjne w niewielkim stopniu stymulują rozwój produkcji mleka w gospodarstwach rolniczych (szczególnie w „drobnych” jednostkach).
4. Przeprowadzone rozważania modelowe na gospodarstwie utrzymującym 15 krów w roku wyjściowym potwierdzają, że kierując się kryterium dochodu ogólnego rodziny rolniczej, mają małe motywacje do zwiększania skali produkcji mleka. W żadnym z przyjętych wariantów nie jest proponowane rozwiązanie polegające na zwiększeniu pogłowia krów mlecznych i wprowadzeniu na grunty orne roślin paszowych (np. kukurydzy na kiszonkę). Prowadzenie towarowej, mało pracochłonnej produkcji roślinnej (uprawy zbóż, rzepaku i roślin technologicznie podobnych) oraz praca poza gospodarstwem pozwalają na uzyskanie wyższego dochodu rodziny rolniczej, niż rozwijanie pracochłonnej i kapitałochłonnej produkcji mleka.
5. Aby następował rozwój gospodarstw mlecznych w Polsce, muszą być prowadzone działania, które będą uwzględniać specyfikę produkcji mleka (wysoką kapitałochłonność i pracochłonność produkcji). Koniecznym działaniem, mogącym przyczynić się do poprawy efektywności ekonomicznej gospodarstw mlecznych (szczególnie o małej skali produkcji), jest promowanie i zachęcanie rolników (poprzez różnorodne działania) do realizacji sprzedaży bezpośredniej i małego przetwórstwa w gospodarstwach rolniczych.

Bibliografia

- Czyżewski, A., Stępień, S. (2013). Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania zmian paradygmatu rozwoju rolnictwa drobnotowarowego w świetle ewolucji Wspólnej Polityki Rolnej. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 2, 25–39.

- Dairy Report, International Farm Comparison Network, 2013. Komunikat Komisji Europejskiej z dnia 3.03.2010, Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, Bruksela. Pobrane 5.04.2016 z: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.
- Komunikat Komisji Europejskiej pt: „Dwanaście państw członkowskich przekroczyło swoje kwoty mleczne w roku 2014/2015”, Bruksela 21.10.2015. Pobrane 4.01.2016 z: http://ec.europa.eu/agriculture/newsroom/232_en.htm.
- Komunikat Komisji Europejskiej pt: „Komisja pobiera 364 mln € z dziesięciu państw członkowskich za przekroczenie kwot mlecznych”, Bruksela 30.09.2005. Pobrane 4.01.2016 z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-1205_en.htm.
- Parzonko, A. (2013). *Globalne i lokalne uwarunkowania rozwoju produkcji mleka*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Pobrane 2.05.2016 z: <http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020.html>.
- Rogall H. (2009). *Nachhaltige Ökonomie. Ökonomische Theorie und Praxis einer Nachhaltigen Entwicklung. Marburg*. Wydanie polskie: *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka* (2010). Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21.08.2015 r. w sprawie szczególnych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Modernizacja gospodarstw rolnych” w ramach podziałania „Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Pobrane 2.05.2016 z: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2015/1371/1>.
- Uchwała Rady Ministrów nr 163, poz. 839 z dnia 25.04.2012 r. Pobrane 14.03.2016 z: <http://dokumenty.rcl.gov.pl/MP/rok/2012/pozycja/839>.
- Ustawa z dnia 5.02.2015 O płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. z 2015 r., poz. 308).
- Zegar, J.S. (2012a). Rola drobnych gospodarstw rolnych w procesie społecznie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 129–148.
- Zegar, J.S. (2012b). *Współczesne wyzwania rolnictwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. <http://www.arimr.gov.pl/aktualnosci/artykuly/znany-jest-kurs-wedlug-ktorego-beda-obliczane-stawki-tegorocznych-doplat-bezposrednich-1.html>, 2.05.2016.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 30.07.2016

Do cytowania – For citation:

Parzonko, A. (2016). Rola „drobnych” gospodarstw mlecznych w paradygmacie zrównoważonego rozwoju [The role of “small” dairy farms in the paradigm of sustainable development]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 2, 63–84. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2016.2.63>.